

PÁRHUZAMOS ÉLETRAJZOK?

Keynes és Coase

SZABÓ ZSOLT

Vízi E. Szilveszter azzal kezdte beszédét a húsz éves Magyar Politikatudományi Társaság jubileumi közgyűlésén, hogy a következő években, évtizedekben a természet- és társadalomtudományok interdiszciplináris fejlődésének soha sem tapasztalt korszaka fog ránk köszönteni. Példaként a rák elleni gyógyszer küszöbön álló tömeges alkalmazásának társadalmi következményeit (például a munkaerőpiac kibővülése, a nyugdíjrendszerek összeomlása, a pártok politikai programjának hangsúlyeltolódásai stb.) hozta fel a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

E dolgozatban – ha ilyen horderejű elemzésre nem is vállalkozhatom – kísérletet teszek az új intézményi közgazdaságtan (vagy más néven neoinstitucionalizmus) és a keynesi közgazdaságtan párhuzamba állítására. Az összekapcsolás külön érdekessége, hogy rávilágít a neoklasszikus közgazdaságtan összefüggéseire

is, mivel mindkét elmélet annak egyfajta továbbfejlesztését, kritikáját jelenti. Nem véletlen talán ennek fényében, hogy az új-zélandi University of Canterbury közgazdasági karának internetes honlapján Adam Smith, Ronald H. Coase és John Maynard Keynes arcképe fogadja a látogatókat a következő szavakkal: kiemelkedő közgazdászok a múltban és a jelenben¹. A Canterbury egyetem által fontosnak tartott és kitüntetett közgazdászok közül Smith a klasszikus irányzat jeles képviselői közé tartozik (s ezen iskola a neoklasszikus elmélet egyik gyökere), míg az utóbbi két közgazdász az itt vizsgálandó két irányzat szülőatyja.

Az iskolaalapítók

Az új intézményi iskola az 1970-es évekre nyúlik vissza, ám

¹ „Eminent economists: past and present” (University of Canterbury)

az ezen iskolához tartozók szinte valamennyien a legfőbb előfutárnak Ronald Coase-t tartják, akinek két, még jóval régebről származó cikke tekinthető az új gondolatok megalapozásának. 1937-ben publikálta az *Economica* hasábjain *A vállalat természetete* című írását, ahol a tranzakciós költségek elméletének megalakításával a vállalat és a piac határának leírását mutatja be (Mátyás [1996]). Coase ekkor még alig 27 éves. Az irányzat másik forrását, Coase *A társadalmi költség problémája* című cikkét pedig a *Journal of Law and Economics* közölte 1960-ban, melynek fő gondolata, hogy a tulajdonjogok eredeti elosztásától függetlenül két fél egyezségének hatékony lesz a kimenetele, ha a felek közötti tárgyalás nem ütközik nagy akadályokba, például óriási tárgyalási tranzakciós költségekbe, s minden fél számára tisztázottak a tulajdonviszonyok. A hatékony megegyezés azt takarja, hogy legalább egyikük jobban jár, miközben senki sem jár rosszabbul; illetve amennyiben rosszabbul jár, akkor ezért számára megfelelő mértékű kompenzációban részesül (Antal [2001]).

Coase hatására kezdődtek el a részletekbe menő kutatások is, előbb csak az Amerikai Egyesült Államok egyetemlein (mindenekelőtt Chicagóban), majd az 1980-as évektől Európában is

(Vékás [1998]). Munkásságáért 1991-ben közgazdasági Nobel-díjjal tüntette ki a Svéd Tudományos Akadémia.

John Maynard Keynes legismertebb műve, *A foglalkoztatás, kamat és a pénz általános elmélete* (röviden: *Általános elmélet*) 1936-ban jelent meg. A közkeletű vélekedések szerint az 1929-33-as világgazdasági válság hatására fogalmazta meg az állami beavatkozásról szóló tanait, amelyekkel forradalmasította a közgazdasági elméletet és a gazdaságpolitikai gyakorlatot. Az áttörés valóban sikerült, ám kevésbé közismert, hogy Keynes már az 1920-as években is azt a laissez-faire-rel szembeni kritikai látásmódot képviselte, amiért a közvélemény később megkülönböztetett figyelemmel kísérte munkásságát (Andor [1996b]).

Keynes hírneve még ennél is régebbre nyúlik vissza. A brit pénzügyminisztérium főmegbízottjaként részt vett a Versailles-i béketárgyalásokon. Negatív tapasztalatairól számot adó 1919-es *A béke gazdasági következményei* című könyve azonnal ismertté tette a nevét. Coase-zal ellentétben innentől kezdve élete végéig a figyelem középpontjában állt² (Zank [1997]).

² *Általános elméletének viharos sikere kapcsán például egyik kollégája a következőt jegyezte fel egyik előadásáról: „Az amerikaiak szinte elbűvölten ültek ott,*

Nem érthette meg a közgazdasági Nobel-díj megalapítását, de iskolát teremtett. Elméleti rendszerének továbbélését nagyban elősegítette az utódok rendszerező munkája, hisz Keynes gondolatai nem voltak egységes rendszerben és formálisan kifejtve. A rendszerezésnek köszönhetően tudományos felhasználhatósága és széles körű „fogyaszthatósága” is megoldódott. Követői közül az elméletépítő Hicks és a keynes-i ihletésű makróökonómia-alapítványt író Samuelson egyaránt Nobel-díjas közgazdász (Horváth-Király [2000]).

Coase és Keynes egyaránt angol származású. Mindkettejüket megérintette a szocializmus szele (Coase-t jobban, Keyneést kevésbé). Talán nem lesz eredménytelen, ha ezen életrajzilag is alátámasztható szemszögből közelítünk hozzájuk – hisz mint látni fogjuk, a neoklasszikus logika alapján szerveződő kapitalista gazdasági és társadalmi rendtől eltérő, és működő szisztémát is módjuk volt megismerni, mely nagyban hozzájárult angolszász eredetű gondolati rendszerük kiszélesítéséhez.

Coase 1931-32-ben ösztöndíjasként járt az Egyesült Államokban. Több gyárat is meglátogatott – többek közt a Ford és

míg az isteni látogató dalolt, és aranyló fény töltötte be a termet. Amikor befejezte, alig volt vita” (Zank [1997], 111. o.).

General Motors üzemeit. Akkortájt épp szocialista elvekben hitt³ (Watkins). Ekkor vetődött fel benne az a gondolat – mint írja pl. 1992-ben –, hogy vajon miért tartják Lenin elképzelését helytelennek, miszerint Oroszország irányíthatósága nem sokban különbözik egy nagy gyár vezetésétől. Ugyanis épp azt tapasztalta a fiatal közgazdász, hogy az óriási amerikai vállalatok is képesek kiválóan működni. Ez a gondolat érlelte meg benne a vállalatok létezésének oksági vizsgálatát (Coase [1992]).

Keynes orosz származású feleséget választott élete párjának⁴. Nem sokkal a házasságkötés (1925) után meglátogatták a baletina oroszországi rokonságát. Keyneest lenyűgözte a szovjet rendszer vallásos lendülete, közgazdászként azonban nem sok érdekeset talált benne. Ugyanakkor a húszas évek fő problémája, a munkanélküliség kapcsán (mely a világválság idején csak tovább fokozódott) már volt viszonyítási alapja, mégpedig épp a munka-

³ *Az életrajzi adatok szerint a szocialista párt elnöki posztjáért harcba szálló Norman Thomas kampányába is bekapcsolódott (Biography of Ronald H. Coase (1910-))*

⁴ *Lidia Lopokovát, a híres baletáncost vette el. Alfred Marshall özvegye így kommentálta Keynes házasságát: „Ez a legjobb dolog, amit Maynard valaha is tett” (Andor [1996b], 7. o.).*

nélküliséget kiküszöbölő szovjet kommunizmus (Andor [1996b]).
Az 1920-30 évek problémái

A világháború közti évek sötét korszakot jelentettek mind az ortodox közgazdaságtan, mind a gazdaságpolitika számára. Polányi Károly *A nagy átalakulás* című könyvében az egyik fejezetnek a *Konzervatív húszas, forradalmi harmincas évek* címet adja. Az 1920-as évek – Polányi szerint – a felszínen változást jelenítettek meg: eltűnt a nemzetközi gazdasági rendszer minden fontos eleme (az aranystandard egy időre, a szabad világkereskedelem), megváltozott a nemzetközi politikai egyensúly is. A valóságban azonban ez az évtized nem volt más, mint a múlthoz való visszatérésre irányuló erőfeszítés. Ennek kudarcra fejeződik ki a forradalmi 1930-as évek történéseiben: a gazdasági világválságban, a szélsőségek előretörésében, majd az újabb világháborúban (Polányi [1997]).

Ebbe a környezetbe illeszthetők a keynesi és neoinstitucionalista gyökerek. A neoklasszikus közgazdaságtanra több oldalról is nyomás nehezedett ebben az időszakban⁵. A növekvő és tartós

⁵ *A húszas évektől a második világháborúig tartó időszakról gyakran beszélnek úgy a közgazdaságtanban, mint az elméleti csúcsteljesítmények kora, vagy mint a "high theory" évei. Azért nevezik így, mert*

munkanélküliség kezelése, a makrokereslet zsugorodása, a bankválságok, a tőzsde összeomlása kívül esett az amúgy is szűkös neoklasszikus gazdaságpolitikai eszköztár hatáskörén. Alapjaiban rengett meg a mainstream elmélet. Emellett szinte eltörpül, ám így is jelentős az a régóta megfogalmazott igény, ami a vállalatok elméleti megközelítésével kapcsolatban jelentkezett.

Mindezen problémák körüli viták összefüggésben állnak az ún. kalkulációs vitával⁶. Ezen vita

a nagy kreatív elméleti áttörések, amit a kor jó művei tartalmaztak, potenciálisan alkalmaznak látszóttak a közgazdaságtan forradalmasítására. A Hicks által visszabozott Edgeworth-féle közömbösségi görbe, a Robinsón és Chamberlain nevéhez fűződő nem-tökéletes, illetve monopolisztikus verseny elmélete, a Keynes hatékony kereslet elmélete, Morgenstern és Neumann játékelmélete, valamint a svéd iskola ex ante-ex post koncepciója voltak azok a főbb, nevezetes elméleti áttörési kísérletek, melyek Shackle szerint hivatottak voltak arra, hogy a közgazdaságtan "orientációjának és jellegének" új irányt adjanak (Bekker [..]).

⁶ *A vita az 1920-as években indult L. von Mises vitaindító tanulmányával. Az érdemi vita F. A. Hayek 1935-ös könyvével és O. Langénak 1936-ban megírt válaszával robbant ki. A diskurzus harmadik szakasza az 1940-es évekre nyúlt át. A liberális tengelyt Mises és Hayek jelentette, a piaci szocialisták táborában többek között Lange, F. M. Taylor, A. P. Lerner és E. F. M. Durbin foglalt helyet. A harmadik csoportba azok tartoz-*

épp az 1930-as években érte el csúcspontját, s a piac és tervezés, kapitalizmus és szocializmus kérdéséről szólt. Fő kérdésként az jelent meg, hogy létre lehet-e hozni a tökéletes racionalitásra épülő gazdasági rendet, vagy pedig tervgazdálkodás kereteiben létrehozott rendszert érdemes működtetni, mely kiküszöböli a pénzt és a piacot⁷ (Lánczi [1990]). A diskurzusnak ezen írás szempontjából talán legfontosabb hozadéka, hogy a neoklasszikus elmélettel szembeni alternatív eszmeáramlatok előtt felpuhította valamelyest az akadályokat.

A neoklasszikus tanok

Lássuk tehát közelebbről is, mit is mond a kor ortodox közgazdaságtani elmélete⁸ a gazdaság

tak, akik autokratív, piacot kiiktató gazdasági irányítást valló szocialisták voltak (Lánczi [1990]).

⁷ *Nemcsak angol nyelven folyt a diskurzus, hanem német és orosz változata is volt a vélemények ütközésének. Többek között ezért is nevezte a vitát Lánczi András a XX. század egyik, ha nem a legjelentősebb közgazdaságtani vitájának (Lánczi [1990]).*

⁸ *A XIX. század második felében az addig nagyjából egységesen fejlődő közgazdasági elmélet „családfája” kettéágazott. Az egyik ágon megjelent a klasszikus hagyományokat kritikailag kezelő marxi elmélet. A másik ágon az 1870-es években végbement marginális forradalom*

működéséről, illetve a vállalatok természetéről!

Az 1890-es évektől a gazdaságelmélet addigi elnevezését, a politikai gazdaságtant (vagy nemzetgazdaságtant) felváltotta az Alfred Marshall által bevezetett 'economics' elnevezés. A névváltoztatás jól tükrözi azt az irányváltást, ami a közgazdasági elméletben az 1870-es évek marginalista forradalma óta zajlott. Az 'economics' hívei a természettudományokhoz hasonló tudományos rangra törekedtek; „értékmentes”, tiszta tudomány megteremtését tűzték ki célul. A gazdaság elvonatkoztatásával számukra érdektelennek tűntek a gazdaság aktuális társadalmi, intézményi keretei, a szociológiai és politológiai problémák. Így adottságként előfeltételezték a társadalmi, gazdasági környezet változatlanságát. Az elemzéseikhez alkalmazott modellek a tökéletes verseny érvényességét attól függetlenül feltételezték, hogy az a valóságos gazdasági viszonyoknak megfelelt-e vagy sem. A tökéletes verseny feltételei között racionálisan döntő és cselekvő individuum optimalizáló magatartásának a

megteremtette a neoklasszikus irányzat alapjait. A közgazdaságtan marxi és neoklasszikus ágának képviselői között oly nagy volt az eltérés, hogy még figyelemre sem méltatták egymás elméleteit (Hild [1997]).

törvényszerűségeit kutatták (Hild [1997]).

Az egyes piaci szereplők felől elemezve a gazdaságot, tulajdonképpen – amint az a keynesi makroökonómia megjelenésével egyértelművé vált – mikroökonómiát dolgoztak ki. A kereslet és kínálat elemzéséhez alkalmazott módszereik segítségével egy összefüggő, logikailag zárt elméleti rendszert hoztak létre, amely egy árelméletnek felel meg. Ennek keretében bizonyították, hogy a piaci automatizmusok érvényesülése (az árarányok változása) révén az általuk leírt gazdaság hatékonyan működik. A neoklasszikus árelmélet szerint tehát olyan önszabályozó mechanizmus szervezi a gazdasági életet, amely minden külső beavatkozás nélkül megteremti az egyéni optimumok mellett a társadalmi optimumot is. Ebből kifolyólag a gazdasági bajok létezésével tartósan nem kell számolni, hiszen mint azt a Say-törvény állítja, minden kínálat megteremti a maga keresletét; a gazdasági rendszer hosszú távon stabil (Hild [1997]).

A neoklasszikus elméletben a vállalat egy „fekete doboz” (black box), a figyelem egyértelműen a piacra koncentrálódik. Marshall is az áru elemzéséből indult ki, bár szükségesnek tartotta az iparágot alkotó vállalatok felsorolását. A reprezentatív vállalat fogalma vi-

szont csupán eszköz volt arra, hogy egy egész iparág viselkedését az iparágot alkotó tipikus vállalat kategóriáiban elemezni lehessen (Deane [1997]).

Chamberlain és Robinson figyelme a század első harmadában inkább a vállalat felé fordult, mint az egyes árukra (illetve ezen keresztül az iparágra). Az egyes vállalatok viselkedését elemezték; feltételezték, hogy minden egyes vállalat a többtől többé-kevésbé eltérő terméket állít elő. Joan Robinson még a nagyjából hasonló termékeket előállító vállalatok csoportját tekintette iparágnak. (Az azonos iparágba tartozó termékek általában viszonylag közeli helyettesítői egymásnak.) De valójában a figyelmét nem az egyes termékek termelését és elosztását meghatározó feltételekre, hanem a vállalatra, mint profitmaximalizáló egységre fordította. Hasonlóképpen Chamberlain szerint „a vállalatok csoportja” alkot egy-egy „iparágot”. De a továbbiakban élt azzal a feltevéssel, miszerint „egy-egy csoportban valamennyi termék keresleti és költségfüggvénye azonos”. Így valójában az iparág fogalma nála azonos vállalatok halmazára redukálódik. Vagyis röviden összefoglalva, mind Chamberlain, mind Robinson a marshalli piac-elméletet a vállalat elméletével helyettesítette (Deane [1997]).

Kapcsolat az ortodox elmélettel

S. Braguinsky szerint a neoklasszikus elmélet egyértelmű sikere, hogy a rivális elméleteket – amennyiben azoknak van neoklasszikus gyökerük – sikeresen magába olvasztja. Így vált a keynesi forradalom és – bármennyire ódzkodik is Coase a neoklasszikus szintézistől – az új intézményi közgazdaságtan is az ortodox elmélet részévé (Braguinsky [1998]).

Könnyen beállítható Keynes úgy, mint a neoklasszikus elmélet egyik legnagyobb kihívója. A nézettel nem kívánok vitába bocsátkozni, viszont amellett is lehet bizonyítékokat felhozni, hogy Keynes igen közel állt az ortodox nézetekhez (még ha írásai annak kritikájaként is születtek), ha megvizsgáljuk, hogy a keynesianizmus honnan is ered valójában.

Keynes matematikus végzettséget szerzett, s csupán személyes érdeklődéstől vezettetve járt közgazdaságtani előadásokra Marshallhoz, a mainstream elmélet széles körben tisztelt alakjához⁹ (Buchholz [1998]). Édes-

⁹ Összesen nyolc hétig tartott rendhagyónak mondható közgazdasági képzése, még diplomát sem szerzett közgazdaságtanból. Ugyanakkor írt több dolgozatot Marshallnak, aki bátorító szavakkal igyekezett további munkára sarkallni. Egy nem épp szerény kijelentés maradt

apja, John Neville Keynes, Marshall kollégájaként dolgozott, maga is közgazdászként működött (Horváth-Király [2000]). Ezekből a forrásokból merített kezdeti neoklasszikus ihletésű írásaihoz. 1923-as *Tract on Monetary Reform*-ja (Értekezés a pénzügyi reformról) még nem tér le a marshalli mennyiségi pénzelmületről, bár már pedzeget új gondolatokat, mint például az inflációs hatású gazdaságpolitika alkalmazhatóságát, az árfolyamstabilitást prioritásként kezelő gazdaságfilozófia feladását. Marshall 1924-ben bekövetkezett halálakor meleg hangú halotti beszédben méltatta mestere pénzelméleti eredményeinek eredetiségét és éleselméjűségét (Deane [1997]).

Szövegszerű idézeteket keresve Általános elméletében a következő utalások támasztják alá a neoklasszikus hagyományok iránti tiszteletét. Az előszóban kiemeli: a neoklasszikus elmélet támadása során nem fogja szem elől téveszteni annak erős oldalait (Keynes [1965]). Az első fejezetben pedig ezt írja: „Ki fogom fejteni, hogy a klasszikus [neoklasszikus – Sz. Zs.] elmélet posztulátumai nem általánosság-

fenn e korszakból Keynestől, amint a közgazdaságtannal való kapcsolatát jellemzi: „Az t hiszem meglehetősen jó vagyok ebben a tudományban” (Buchholz [1998]).

ban, hanem csak egy különleges esetre alkalmazhatók, mert az ebben az elméletben feltételezett állapot csupán egyik határeset a lehetséges egyensúlyi helyzeteknek” (Keynes [1965], 21. o.). Mindkét célzásban benne van a rivális elmélet érdemeinek elismerése¹⁰. Deane ennél merészebb kijelentést tesz: „Marshall többet változtatott a klasszikus modell alapjain, mint amennyit ezzel kapcsolatban beismert, és Keynes többet megőrzött a neoklasszikus tradícióból, mint amennyi első megközelítésre látszik” (Deane [1997], 210. o.).

Coase elméleti rendszere szintén a neoklasszikus hagyományok egyfajta folytatásaként közelíthető meg. 1998-as cikkében a következőképpen jelöli meg az új intézményi közgazdaságtan helyét: a mainstream közgazdaságtan frontális kritikája

¹⁰ Keynes egy 1934-es rádióinterjúban a közgazdaságtanon belüli árokról, szakadékról beszél, ahol egyik oldalon állnak az ortodox közgazdaságtan hívei, míg a másikon azok, akik azt kritizálják, mert nem találják az elmélet gyakorlati relevanciáját. Azt mondja, ha a reformerek sikerüket akarnak elérni, akkor a fellegettségben kell megtámadni az uralkodó tanokat. Azt is hozzáfűzi, hogy az ostromlók legtöbbször elfogadják a neoklasszikus elmélet premisszáit. Keynes magát is az eretnekek közé sorolja (Eatwell [2001]).

helyett annak reformjára érdemes törekedni. Azt is hozzáteszi, hogy a neoklasszikus irányvonal eszköztárát érdemes felhasználni és kár lenne kidobni azt az ablakon, továbbá emlékeztet a régi intézményi közgazdaságtan gyengéjére is: elméletellenesek voltak képviselői, s épp ez vezetett el gondolataik mulandóságához (Coase [1998]).

Talán itt érdemes rögzíteni a régi és új institucionalizmus közti fő különbséget. A régi intézményi gazdaságtan még a XIX. század végén, a XX. század elején felismerte, hogy az intézményeknek fontos szerepe van a gazdasági folyamatok alakulásában. Az intézmények történelmileg változnak, s velük változik a társadalom és a gazdaság is. Az uralkodó közgazdaságtan kritikáját adták, de nem tudtak alternatívát kínálni. Szemléletmódjukra a holizmus és az interdiszciplináris megközelítés volt a jellemző. Az új intézményi közgazdaságtan¹¹ ezzel szemben alapvetően módszertani individualista, akárcsak a neoklasszikus elmélet. Az adott preferenciákkal rendelkező, önérdekkövető individuum az elmélet központi eleme. Elfogadja, hogy a preferenciákat nagyban befolyásolja az intézményi kör-

¹¹ A neoinstitutionalizmus nevet Williamson alkotta meg, ezzel is jelezve az iskola elhatárolódását a régebbi intézményi hagyományoktól (Coase [1992]).

nyezet, ám nyomban hozzát teszi: a jogi, gazdasági és történelmi intézmények végső soron az egyénből erednek (Groenewegen et al. [1995]).

A mainstream kritikája

Miután láttuk, hogy a két iskola alapvetően a főáramból indult ki, nézzük meg, hogy milyen vonatkozásban különböznek attól, mit tekintenek megváltoztathatónak és változtatandónak abból.

Nézzük először az absztrakció mértékét és az elmélet valósághoz való viszonyát! Coase azzal nyit 1937-es iskolaindító tanulmányában, hogy az addigi közgazdasági írások a kezelhetőség szempontjának szem előtt tartásával, annak szellemében íródtak, s így a realiztikusságra való törekvés háttérben maradt. A cikkben azonban azt a célt jelöli ki magának Coase, hogy igazolja: egyszerre lehet a közgazdasági apparátussal kezelhető és a valósághoz közel álló vállalatelméletet alkotni (Coase [1989]).

Keynes is szóvá teszi Általános elméletének előszavában a közgazdaságtani elmélet korlátait. A gazdasági elméletben mutatkozó nézeteltérések ugyanis aláássák a gazdaságpolitikát, s ez súlyos következményekkel járhat a gazdasági életben (Keynes [1965]). Különösen súlyosnak tartja az első fejezetben, hogy ha

olyan elmélet az uralkodó, ami nem felel meg a valóságnak: „[...] a klasszikus elmélet feltételezte különös eset jellemzői történetesen nem is állnak fenn a mi jelenlegi társadalmi gazdaságunkban, ezért tanításai félrevezetők és vészes következményekkel járnak, ha megkíséreljük a tapasztalat tényeire alkalmazni őket” (Keynes [1965], 21. o.).

A neoklasszikus elmülethez képest alacsonyabb absztrakciós szint körbejárása után érdemes megnézni, hogy milyen más területeket kapcsol be a két irányzat elemzési profiljába.

Coase azt írja egy helyen: a neoinstitucionalista tanok fejlődéséhez nagyban hozzájárultak más tudományok is, külön kiemelve a jog, az antropológia, a szociológia, a politikatudomány és a szociobiológia szerepét, melyeket korábban nem fogadott be az 'economics' szemlélet (Coase [1998]). Így lett realiztikusabb a neoklasszikus modell az új intézményi közgazdaságtanban, hiszen a korábban a piacra összpontosító figyelem horizontja kitágult. A neoinstitucionalizmusnak teret kellett engednie a közgazdaságtudományon kívüli diszciplínák előtt, hogy sikeresé tudjon válni. Ezen nyitás nélkül az intézmények elemzése sántítana, hiszen pusztán közgazdasági kategóriákkal nem lehet magának a gazdaság környezetét adó fak-

toroknak - az intézményeknek - a szerepét tárgyalni.

Keynes kitekintése jóval szélesebb. Felfigyelt a gazdasági rendszer, a politikai rendszer és a nemzetközi rendszer közti összefüggésekre. Az alapvető közgazdasági problémákra választ adva a többi terület fejlődését is előmozdította (pl. elég, ha a munkanélküliség generálta társadalmi feszültségek megoldására illetve a második világháború utáni nemzetközi pénzügyi rendszer intézményeire gondolunk) (Andor [1996a]).

Fontos hasonlóságot vélek felfedezni a két közgazdász piac és hierarchia témakörben kifejtett álláspontja között, amely köthető a már említett kalkulációs vitához. Coase mikro-, Keynes makrostruktúrában foglalkozik a problémával.

Coase abból indult ki, hogy a neoklasszikus elmélet feltevéseivel ellentétben a piac működése nem költségmentes. Amennyiben viszont költséges, akkor lesz alternatív koordinációs eszköz is – s ez pedig a hierarchia, ami vállalati formában ölt testet. A vállalaton belül a piaci mechanizmusok költségei megszűnnek (eltűnik az árak felderítésének költsége, az alkukötés költsége). A valóságban nincs tökéletes racionalitás, s jelen van a bizonytalanság, (szemben a neoklasszikus tökéletes racionalitás feltételezéssel) - mindezt a vállalati forma küszö-

bölheti ki. A vállalaton belüli koordinációs költségek növekedése természetesen nyitva hagyja a lehetőséget a vállalat számára a piaci elemek alkalmazása előtt (Coase [1989]). Végeredményben a piac és a hierarchia egymást helyettesítő (s egyben kiegészítő) koordinációs formák, amelyek közül mindig az kap nagyobb teret, amelyik hatékonyabban tud működni.

Keynes a makro- és mikroökonómia megkülönböztetéséről a következőket írja 1936-ban (tulajdonképpen teret engedve ezzel Coase-nak a mikroökonómia területén): „Azt hiszem, nem helyes a közgazdaság tudományt egyrészt érték- és elosztáselméletre, másrészt pénzelméletre osztani. Véleményem szerint az a kettéágazás helyes, amelynek egyik ága az egyedi iparág vagy vállalat elméletével és azt adott mennyiségű erőforrások különböző felhasználások közti felosztásával, valamint a nekik jutó javadalmazással foglalkozik, a másik ága pedig az egész termelés és foglalkoztatás elmélete” (Keynes [1965] 318. o.). Keynes az utóbbi terület felé fordította figyelmét.

Az alacsony makrokereslet fellendítését (s ezzel a munkanélküliség felszámolását) az állami szerepvállalás élénkülésétől várta az elégtelen piaci mechanizmusok működése miatt. Szerinte az állam képes erre a feladatra, s kell

is lépnie, ha válság rengeti meg a gazdaságot. Azonban ezt a politikát nem követeli meg stabil helyzetben az államtól, hanem csak akkor, ha a körülmények ezt diktálják¹² (Keynes [1965]).

Az állam keynesi felbukkanása kapcsán érdemes egy pillantást vetni a tranzakciós költségekre is, mely elemezni tudja eszköztárával a kormányzati működést is. Az 1980-as, de főleg az 1990-es években felerősödő outsourcing jelenség kapcsán említi Szabó Katalin, hogy egyre több állami funkciótól szabadulnak meg a kormányzatok a sorozatos kihelyezések révén. Az outsourcing mellett legtöbb esetben a hatékonyság növelésének követelménye (a Kornai féle „puha költségvetési korlát” megkeményedéséből eredő megnövekedett fegyelem) hozható fel érvként, a túlzott mértékű kihelyezési hullámnak azonban határt szab a szociális szempontok szem előtt tartása (Szabó [1998]).

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a mikro- és makroegyensúly közti eltérést a két

¹² *Amikor Angliában például elszaladt a költségvetési hiány, de csökkent a munkanélküliség a háborúra való felkészülés miatt, akkor Keynes fiskális fegyelmet javasolt. Egy amerikai tanítványa azt vetette fel ezek után, hogy Keynes ezen receptje sokakat idézne elő a gazdaságban. Keynes erre azt felelt: „Ön nálam is nagyobb keynesiánus” („You are more Keynesian than I am”) (Nasar [2002]).*

irányzat illetve a neoklasszikus tanok között. Az ortodox elmélet szerint a gazdaságban (hosszú távon) egyensúly van, egyensúlytalanság csak rövid távon képzelhető el (Hild [1997]).

A neoinstitucionalisták ezzel szemben más nézőpontot képviselnek. Új magatartási formát emelnek be a modellbe, mégpedig az opportunizmust, amelyet az önérdék hajszolása és a tökéletlen racionalitás teremt meg. E viselkedés legkirívóbb példái a hazugság, lógás, csalás, ahol épp a racionalitás korlátait használja ki a gazdasági aktor döntései során, hiszen az információs aszimmetria révén előnyre tehet szert. Az opportunisták viselkedésére alapozva korlátozott érvényűnek tartja az iskola a smith-i gondolatot, miszerint az egyéni érdekek vezérelte cselekvések megteremtik a társadalmi optimumot. A mikroérdekek eredője nem vezet el a makroegyensúlyhoz (Mátyás [1996]).

Keynes az Általános elméletben szintén makroegyensúlytalanságot vázol fel az önérdékkövetésből kiindulva, hiszen az önös érdek követése nem teremti meg a szükséges makrokeresletet, s helyette a piacról kiszoruló megtakarítások növekednek¹³ (Keynes [1965]).

¹³ *A békeszerződés gazdasági következményeiben (1919) ezzel szemben még úgy fogalmazódott meg Keynesnél, hogy a*

Az idő kérdésében is eltér a vélemény a neoklasszikus paradigmától. A neoklasszikum a hosszú táv megszállottja. Nem kerül sor ugyanakkor a változások mélyebb bemutatására, hiszen a modell statikus. Az új intézményi közgazdaságtan ezzel szemben képes elemezni a változásokat, alkalmas eszköztára van a dinamikus folyamatok kezelésére a piac-hierarchia kétértékű változó alkalmazásával. A Coase-féle bináris rendszer kibővített változata is megjelent az újabb változatú elméletek között: piac, redisztribúció és – új elemként, az új típusú vállalati formák, a hálózatok felerősödésével – a reciprocitás, azaz a szimmetrikus kölcsönösség, segítségnyújtás formája (erről lsd.: pl. Kocsis - Szabó [2000]).

Keynes is több figyelmet szentelt a rövidebb távú folyamatoknak, s kereste azok rövid távon is alkalmazható megoldási módjait. Felteszi a kérdést: kit érdekel a hosszú távú egyensúly, „hosszú távon mindannyian halottak vagyunk” (Horváth – Király [2000]). Ő is használ kétértékű „kapcsolót”, ahol az állam és a piac a két opció.

Ebből kifolyólag közös normatív üzenet is fellelhető a két

irányzat között, amely röviden így fogalmazható meg: mindig a hatékonyabb módszerhez kell nyúlni az alternatívák közti választásnál.

Az informáltság és racionalitás kérdéskörében már sok elemet érintettünk. Röviden foglaljuk össze az eddig elhangzottakat, kibővítve az új gondolatokkal.

Az új intézményi iskola elveti a tökéletes racionalitást, opportunista attitűd válik meghatározóvá az elméletben, ezzel is közeledve a valós életben tapasztaltakhoz. Coase a vállalati életciklus kapcsán 1952-ben a következőt jegyzi meg: „Bizonytalanság híján valószínűtlen lenne, hogy vállalatok tudnának felfemelkedni a piacon”¹⁴ (Hutchison [1984], 25. o.), hisz minden egyes fogyasztó minden igényével tisztában lenne a piacot alkotó vállalati kör, s nem nyílna mód új versenytársak megjelenésére Keynes is inkább a realitás felé mozdult el a neoklasszikus racionalitásabsztrakció irányából. 1926-ban kiadott *A szabad verseny vége* (The End of Laissez-faire) című tanulmányában például a következőképpen fogalmaz: „Korunk legnagyobb gazdasági veszedelmei közül sok a kockázat, a bizonytalanság és tudatlanság gyümölcse. Ez azért van így,

megtakarítások növekedése hozzájárul a makrostabilitás növekedéséhez – keynesi terminussal élve: növeli a társadalom tartósságát (Keynes [1991]).

¹⁴ „It seems improbable that a firm would emerge without the existence of uncertainty” (Hutchison [1984], 25. o.)

mert néhány egyén, akinek a képessége és helyzete lehetővé teszi, előnyösen ki tudja használni a bizonytalanságot és tudatlanságot, és mivel éppen ezen okok miatt a nagy üzlet is gyakran szerezcséjatek, nagy vagyonegyenlőtlenségek jönnek létre; ugyanezen tényezők okozzák a munkanélküliséget, a méltányos üzleti várakozások kudarcait, a termelés és a hatékonyság romlását” (Keynes [2000], 353. o.).

Hozzájárulás a közgazdaságtan fejlődéséhez

A két nézőpont véleményem szerint nagyban előmozdította a közgazdaságtan fejlődését. A keynesi elmélet a makroökonómia, az új intézményi iskola pedig a mikroökonómia vizsgálásához adott lendületet.

A két irányzat számos új közgazdasági fogalmat alkotott. A neoinstitucionalizmus érdeme, hogy a tranzakciós költség fogalmának bevezetésével a különféle gazdasági egységek (versenyző vállalatok, óriási monopóliumok, állami szervek) működési költsége megfogalmazódhatott. A fogalom által realizitikusabbá vált a neoklasszikus modell, miközben az absztrakciós szintből nem kellett lényegesen engedni. A tranzakciós költségekkel sikerült bebizonyítani, hogy a piac működése sem költségmentes, a

tiszta verseny csupán illúzió (Mátyás [1996]).

A keynesi elmélet alapvetően a makroökonómia megalapozásához járult hozzá¹⁵. Ennek megfelelően ide kapcsolhatók a megalkotott új fogalmak nagy része is. Mindennek előfeltétele volt az aggregált kereslet beemelése a kínálati oldallal foglalkozó neoklasszikus gondolkörbe (Hild [1997]). *A likviditási preferencia elmélete* szerint a pénzkereslet épügy függvénye az egyes eszközök, vagyontárgyak közötti választásnak, mint a jövedelemnek, illetve kiadásoknak. Másik lényeges kategória a *beruházási multiplikátor*, nagyságát tekintve ez a megtakarítási határhajlandóság inverze. Ennek révén vizsgálható a beruházások jövedelemszintre gyakorolt hatása. A beruházások multiplikatív hatása az az (egyik) pont, ahol az állam gazdaságot élénkítő funkciója megjelenhet. A *tőke határhatékonysága* is az új fogalmak közé tartozik, nagysága az eszközök kínálati ára és a beruházások várakozása közötti viszonytól függ, megjelenítve és

¹⁵ *A makroökonómia szó megalkotása alapvetően nem Keynes nevéhez kötődik. Eredete eléggé homályos, a formula kialakítása Ragnar Frischnek tulajdonítható, aki 1933-ban a mikro-, makro életagot a dinamikai vizsgálat szövegszerkezetében alkalmazta. A makroökonómia szó használata végül Samuelson kézikönyve nyomán terjedt el (Bekker [2000]).*

magában foglalva a rendszer bizonytalanságát, egyensúly-érzékenységét (Bekker [2000]). A tőke határhatékonyságához hasonlóan marginalista eredetre utal a *fogyasztási határhajlandóság* fogalma is, ami az utolsó jövedelemegységre jutó fogyasztási hányadot jelöli (Zank [1997]).

A mainstream gazdaságtan ugyanakkor nehezen fogadja be a két iskola tanait. A keynes-i gazdaságméletnek a főáramra kifejtett eddigi hatása vitatott, akárcsak az, hogy a későbbiekben mennyire kapcsolható be a mainstream vonalba (Bekker [2000]). A neoinstitucionalizmus, mely alig negyed évszázadra tekint vissza, szintén nem tudta felküzdenie magát az uralkodó tanok szintjére, ám biztató eredményeket tudott felmutatni már ennyi idő után is (Mátyás [2000]).

Összefoglalás

Mit is lehet összefoglalóan elmondani ennyi szempont után a két tanról? Születésük a XX. század első harmadának végére tehető, amikor a gazdasági-társadalmi berendezkedés és a közgazdaságtani főáram kialakítása terén is alternatív megoldásokkal kísérleteztek (piacgazdaság és szocializmus ill. a kalkulációs vitának a racionalitással összefüggő kérdésköre). Mindkét „alapító atya” liberális környezetből származik, azonban a baloldali-

sággal is kapcsolatba kerültek, mely befolyásolta rendszerük felépítését. A két iskola egyaránt a neoklasszikus vonalból nőtt ki, s intézett a kissé szürkülő marshalli elvek ellen támadást. Coase a mikro-, Keynes a makroszinten bővítette a közgazdaságtan témáit; közben új, mindmáig használatos fogalmakat alkottak. A mainstream nehezen és lassan fogadja el tanaikat, de a szakma mindenképpen figyelmet szentel a főáramtól eltérő elméleteknek (ezt jelzik az imént bemutatott iskolákhoz tartozó Nobel-díjasok is: Coase illetve Hicks és Samuelson)

Meglátásom szerint abban is nagyban hasonló a két elmélet, ahogy a piac-hierarchia kérdéskört kezelik. Megkockáztatható, hogy racionalitásfelfogásuk rokon elveken nyugszik. Ugyanakkor mindketten felfedik a mikro- és makroegyensúly közti szakadékot. Az alapító atyák népszerűsége kezdetben nagyon eltért, azonban az utókor mindkét közgazdászt méltó helyre tette. Mary McKinney Schweitzer a Princeton University egyik szemináriumán például a XX. század három legjelentősebb hatású közgazdásza között említi Keynes-t és Coase-t (McKinney Schweitzer [1992]), Posner pedig azt írja, hogy Coase talán a század legkitűnőbb angol közgazdásza Keynes után (Posner [1993]).

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDOR László [1996a]: A békeség gazdaságtana. Politikai arcképvázlat John Maynard Keynesről in *Akik nyomot hagytak a 20. századon. Eszmetörténeti előadások, Napvilág Kiadó, Budapest, 1996*
- ANDOR László [1996b]: Keynes ellenében in *Társadalmi Szemle, 1996. 3. szám, 3-12. o.*
- ANTAL Dániel [2001]: A tulajdonjogok problémája és a társadalmi költség in *Café Babel, 2001. tél, <http://www.invisible.hu/regi/anttul.htm>*
- BEKKER Zsuzsa (szerk) [2000]: *Alapművek, alapirányzatok, Gazdaságelméleti olvasmányok 1., Aula Kiadó, 2000*
- BEKKER Zsuzsa [?]: A mérés és kora. Kelet-európai reflexiók <http://www.bke.hu/econhist/GUSZTI.doc>
- Biography of Ronald H. COASE (1910-) in *The Library of Economics and Liberty: The Concise Encyclopedia of Economics, <http://www.econlib.org/library/Enc/bios/Coase.html>*
- BUCHHOLZ, Todd G. [1998]: Új ötletek halott közgazdászoktól. Bevezetés a modern közgazdasági gondolkodásba, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998
- BRAGUINSKY, Serguey [1998]: On «Coasian Economics» and «The Economics of Coase» - Ownership, Firms Governance and Transaction Costs in the Transition to a Market Economy, http://www.isnie.org/ISNI_E98/Braguinsky.doc
- COASE, Ronald [1989]: A vállalat természete in *Szemelvények a vállalat-gazdaságtan tanulmányozásához, MKKE Vállalat-gazdaságtan Tanárszék, 1989, 31-40. o.*
- COASE, Ronald [1992]: The Institutional Structure of Production, *American Economic Review, Vol. 82. No. 4. 713-719. o.*
- COASE, Ronald [1998]: The New Institutional Economics, *American Economic Review, Vol. 88. No. 2., 72-74. o.*
- DEANE, Phyllis [1997]: *A közgazdasági gondolatok fejlődése, Aula Kiadó, 1997*
- EATWELL, John [2001]: *Social Research and Public Life, New School, 5th April 2001., President of Queens' College, Cambridge, <http://www.newschool.edu/~eatwell/>*

- www.newschool.edu/gf/news/eatwell.pdf
- GROENEWEGEN, John – Kerstholt, Frans – Nagelkerke, Ad [1995]: On Integrating New and Old Institutionalism: Douglas North Building Bridges, *Journal of Economic Issues*, 1995. június, Vol. 29. No. 2
- HORVÁTH László – KIRÁLY Júlia [2000]: Se elkezdve, se befejezve. A mi 20. századi közgazdaságtanunk in *Századvég*, 2000. tél, új évfolyam 19. Szám
- HUTCHISON, T. W. [1984]: Institutional Economics Old and New. *Zeitschrift für die gesamte Staatwissenschaft*, 140. évf. 1. szám, 20-29. o.
- IVÁNNÉ HILD Márta [1997]: A marxi elmélet „újráfelfedezésének” története. A modern közgazdaságtan és a marxi elmélet kapcsolatáról in *Eszmélet* 1997. június
- KEYNES, John Maynard [1991]: A békeszerződés gazdasági következményei, Európa, Budapest, 1991
- KEYNES, John Maynard [1965]: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete (fordította: Erdős Péter), *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 1965
- KEYNES, John Maynard [2000]: A szabadverseny vége (részletek) in *Alapművek, alapírányzatok*, Gazdaságelméleti olvasmányok 1., Aula Kiadó, 2000
- KOCSIS Éva – SZABÓ Katalin [2000]: A posztmodern vállalat. Tanulás és hálózatosodás az új gazdaságban, Oktatási Minisztérium, Budapest, 2000
- LÁNCZI András [1990]: A racionalitás két útja. A kalkulációs vita az 1930-as években in *Világosság* 1990/11. 867-880. o.
- MÁTYÁS Antal [1996]: A hagyományos közgazdaságtan bírálata és kutatási körének kiszélesítése az új intézményi iskola képviselői részéről in *Közgazdasági Szemle* 1996. július-augusztus, 614-628. o.
- MCKINNEY Schweitzer, Mary [1992]: *Economic Theory and Historical Interpretation: Part IV: U.S. Economics since World War II*, 1. Keynes, Samuelson, and Popper; Davis Center Seminar, Princeton University, February 1992
- <http://www.delaware.infi.net/~msch/theory4a.html>
- NASAR, Sylvia [2002]: John Maynard Keynes: A Man of Action as Well as Ideas, *The New York Times*, 2002. január 20.
- POLÁNYI Károly [1997]: A nagy átalakulás, Mészáros Gábor kiadása, Budapest, 1997
- POSNER, Richard A. [1993]: Nobel laureate Ronald

- Coase and methodology, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7, no. 4, 195-210, idézi: Hsiung, Bingyuan: *A Methodological Interpretation of Ronald Coase*, <http://ceiba.cc.ntu.edu.tw/1aw-econ/essay/cocte1-cje.pdf>.
- SZABÓ Katalin [1998]: Kihelyezési hullám. A piac térhódítása a vállalati hierarchiák rovására in *Közgazdasági Szemle* 1998. február, 137-153. o.
- UNIVERSITY OF CANTERBURY HONLAPJA:
<http://www.econ.canterbury.ac.nz>
- VÉKÁS Lajos [1998]: A magánjog gazdasági elemzése in *Állam- és Jogtudomány*, 1998. 39. évf. 3-19. o.
- VIZI E. Szilveszter ünnepi köszöntője a 20 éves jubileumát ünneplő Magyar Politikatudományi Társaság közgyűlésén, *Magyar Tudományos Akadémia*, 2002. december 6.
- WATKINS, Thayer: *The Transaction Cost Approach to the Theory of the Firm*, <http://www.sjsu.edu/faculty/watkins/coase.htm>
- ZANK, Wolfgang [1997]: John Maynard Keynes in Piper, Nikolaus (szerk.): *Nagy közgazdászok az ókortól napjainkig: A nagy elődök élete és műve*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1997